

PIOTR LEWANDOWSKI

Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa

ORCID 0000-0002-3664-4815

e-mail: p.lewandowski@akademia.mil.pl

Soft power Rzeczypospolitej w Inicjatywie Trójmorza

Poland's Soft Power in the Three Seas Initiative

Słowa kluczowe:

Trójmorze, polska soft power, polskie koncepcje geopolityczne, idee wielkoprzestrzenne

Keywords:

Three Seas Initiative, Polish soft power, Polish geopolitical concepts, Polish great-space ideas

Poland's Soft Power in the Three Seas Initiative

This article discusses Polish cultural and historical resources and soft power potential, which take the form of a reservoir of symbolic references to the Polish Republic [*Rzeczpospolita*]. The article includes the theoretical framework of soft power, referring to the idea of the Three Seas Initiative. It presents a scheme of Polish potential and cultural and symbolic resources. The author explores the presence of Polish soft power resources and activities in the Three Seas Initiative by analysing political events, documents and speeches.

*Rzeczpospolita to zgromadzenie i wspólność ludzka,
związana prawem, łącząca wielu sąsiadów,
a ku życiu dobremu i szczęśliwemu ustanowiona*

A. Frycz Modrzewski,
*O naprawie Rzeczypospolitej*¹

Wstęp*

Inicjatywa Trójmorza (Three Seas Initiative, TSI) jest ideą, która środowisku naukowemu w Polsce kojarzy się jako odrodzenie idei jagiellońskiej oraz realizowanej w okresie międzywojennym koncepcji Międzymorza². Całość przedsięwzięcia politycznego wydaje się ambitna i szeroko zakrojona. Dlatego Trójmorze budzi obecnie zainteresowanie wśród największych państw świata – Chin, USA, Rosji czy Niemiec.

W artykule została podjęta próba odniesienia koncepcji *soft power* do właściwości państwa polskiego oraz dokonano w nim analizy użycia i wykorzystania zasobów, a także potencjału Rzeczypospolitej w budowie Inicjatywy Trójmorza. Dlatego całość wywodu będzie się składać z wypracowania odpowiedniego podejścia teoretycznego odnoszącego się do *soft power* oraz idei wielkoprzestrzennych (takich jak Trójmorze). Następnie zostanie przedstawiony schemat zasobów i potencjału Rzeczypospolitej w postaci odniesień kulturowych (symboliczno-historycznych i narracyjnych). Uzyskany w ten sposób model poznawczy – konceptualizacja teoretyczna *soft power* w ideach wielkoprzestrzennych – zostanie odniesiony do materiału empiryczno-analitycznego (oficjalnych wystąpień strony polskiej, deklaracji TSI oraz działań dyplomatyczno-politycznych o podłożu symbolicznym).

Tak zakrojone spektrum badań upoważnia do postawienia tezy, że strona polska aktywnie wykorzystuje zasoby i potencjał *soft power* Rzeczypospolitej

* Publikacja finansowana w ramach projektu realizowanego w programie grant badawczy Ministerstwa Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej.

- 1 A. F. Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, [w:] *Dzieła wszystkie*, t. 1, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1953, s. 97.
- 2 M. Sienkiewicz, *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1, s. 139–151; W. Gizicki, P. Łoś, *Geopolityka Trójmorza*, „Przestrzeń Społeczna” 2019, s. 3; P. Tosiek, *Polska wizja „rekonstrukcji” Unii Europejskiej: nowy model integracji zróżnicowanej?*, „Przegląd Europejski” 2017, nr 3, s. 39–54.

w kontaktach międzynarodowych Inicjatywy Trójmorza. W przedłożonym tu badaniu zostaną zweryfikowane jakość, intensywność oraz skuteczność symbolicznych działań *soft power* Polski w TSI.

Koncepcja *soft power* idei wielkoprzestrzennych

Inicjatywa Trójmorza głoszona przez Polskę jest prezentowana jako koncepcja geopolityczna. Wydaje się jednak, że pojęcie to na płaszczyźnie teoretycznej stosuje się na wyrost. Zbigniew Lach podaje definicję koncepcji geopolitycznych jako:

ogólne ujęcie własnych interesów na tle problemów globalnych rozwoju świata, wyrażone najczęściej w formie subiektywnego odzwierciedlenia interesów i celów geopolitycznych organizacji, jak również specyfiki kulturowej i psychologii ich twórcy. Koncepcje geopolityczne stanowią wynik badania geopolitycznego, którego obiektem jest najczęściej przestrzeń globalna, interesy i potęga państw oraz panowanie nad przestrzenią terytorialną, gospodarczą lub natury niematerialnej, np. kulturowej, religijnej, poprzez sprawowanie dominacji również w drodze współpracy, lub współzawodnictwa, rozgrywania walki oraz prowadzenia konfliktu z innymi podmiotami i aktorami geopolitycznymi³.

Koncepcje geopolityczne wywodzą się z nurtu realizmu politycznego. Widoczne jest to w przytoczonej definicji, gdzie przebijają się pojęcia takie jak racja stanu, interes narodowy czy dążenia mocarstwowe. W toku analizy potencjału *soft power* RP w ramach Inicjatywy Trójmorza należy posługiwać się konceptem teoretycznym w postaci idei wielkoprzestrzennych. Idee te zakorzenione są w kulturze, która odpowiada właściwościom *soft power*, oraz odnoszą się do poziomu narracyjnego. Wykształcenie idei wielkoprzestrzennych świadczy o dojrzałości geopolitycznej państwa i narodu oraz o jego dążeniach mocarstwowych rozumianych tu raczej jako zwiększanie potencjału potęgometrycznego państwa⁴. Same idee wielkoprzestrzenne:

3 Z. Lach, *Geopolityczne aspekty kształtowania przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Geopolityczny” 2012, t. 5, s. 15.

4 J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2010, s. 41.

zbudowane są z wizji geopolitycznych, odniesień do przestrzeni świata zewnętrznego, narodowych narracji mitycznych nawiązujących do właściwości geograficznych, kodów geopolitycznych i mapy mentalnej jako idei uzewnętrznionej na właściwościach realnych, geograficznych (choć o rysach aksjologicznych i symbolicznych)⁵.

W odniesieniu do analizowanej materii należy wyjść jeszcze od jednej konceptualizacji, a mianowicie od samego pojęcia *soft power* Rzeczypospolitej. Zaproponowane tu ujęcie idei wielkoprzestrzennych wymusza zastosowanie podejścia do ujęcia *soft power* poprzez paradygmaty neoliberalny, ponowoczesny i konstruktywistyczny. Samo pojęcie *soft power* wywodzi się z paradygmatu neoliberalnego. Podwaliny pod założenia *soft power* powstały w latach sześćdziesiątych XX w. i zawierały się w pojęciu tzw. drugiej twarzy potęgi. Następnie Joseph Nye zdefiniował *soft power* jako przeciwieństwo użycia metod twardych opartych na przymusie. Poprawa, wzrost znaczenia pozycji państwa następuje w koncepcji *soft power* poprzez umiejętność przyciągania innych państw, a także wytworzenia takiego katalogu wartości i potrzeb, by inne państwa uznały je za atrakcyjne i wspólne⁶.

W odniesieniu do idei wielkoprzestrzennych należy wskazać, że *soft power* państwa może zostać oparta na wybranych ideach lub, jak jest to w przypadku Trójmorza, skupiać się na wspólnym projekcie politycznym, którego ramy będą odnosić się do potrzeb wszystkich uczestników⁷. Nye sprecyzował przy tym, że osiągnięcie sukcesu gwarantuje wypracowanie trzech płaszczyzn współpracy: kultury, ideologii i instytucji. W przypadku idei wielkoprzestrzennych będą one interpretować kulturę i ideologię, ale nie uwzględniają instytucji i instytucjonalizacji. Poziom instytucjonalizacji koncepcji Trójmorza nie wyklucza możliwość prowadzenia analizy pod tym kątem i jednocześnie rozszerza możliwość zastosowania powyższych

- 5 P. Lewandowski, *Geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako soft power – analiza przypadku Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Bellona” 2019, t. 698, nr 3, s. 65.
- 6 J. S. Nye, *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 34.
- 7 Tenże, *Understanding international conflicts. An introduction to theory and history*. Front cover, Longman 2003, s. 62.

teorii. Jednakże w przypadku instytucjonalności TSI należałoby ją uzupełnić i analizować poprzez stopień rytualizacji procesów geopolitycznych⁸.

Istotną rolę odgrywa tu typ przywództwa. Dla *soft power* będzie to *leadership* rozumiane jako „działania, które polegają na zaangażowaniu części swoich zasobów (energii) na rzecz organizacji współpracy państw dla osiągnięcia wspólnego celu”⁹. Taki typ przywództwa powinien posługiwać się odpowiednią perswazją i manipulacją, ale na tyle subtelną, by raczej „uwodzić” partnerów niż nimi kierować. Stąd też po stronie Polski jako nieformalnego lidera i pomysłodawcy całego konceptu idei Trójmorza stoi wysiłek wypracowania odpowiedniej geostrategii, która będzie posługiwać się działaniami manipulacyjnymi do wypracowania katalogu potrzeb i zagrożeń, a także języka jako narzędzia perswazji. Język ten powinien stać się nosicielem symboli i rytuałów, a zatem odnosić się do idei wielkoprzestrzennych oraz ich właściwości mityczno-narracyjnych. Komunikaty natomiast winny sugerować wspólnotowość i oddziaływać na wzajemne zrozumienie i porozumienie między partnerami.

Podobnie jak *hard power*, *soft power* potrzebuje zasobów¹⁰. Wśród teoretyków trwa spór, czy w przypadku *soft power* można w ogóle mówić o zasobach. Nye stoi na stanowisku, że skalą pomiaru *soft power* jest skutek oddziaływania. Jednak jeśli inaczej zdefiniować zasób, jako właściwość i zdolność, to można w katalog zasobów *soft power* wpisać: kulturę, idee

- 8 „Potęga rytuału jest w dużej mierze oparta na potencjale symboli i ich społecznym kontekście. Forma i emocjonalne zaangażowanie ludzi w rytuały polityczne jest kluczowym źródłem ich potęgi”, R. Łoś, *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 41.
- 9 R. Kuźniar, *Porządek międzynarodowy. Perspektywa ontologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020, s. 182.
- 10 Polska znajduje się obecnie na 23. pozycji wśród państw świata w międzynarodowym rankingu „The Soft Power30”. Tu zasoby *soft power* definiowane są jako: „Cyfryzacja. Infrastruktura cyfrowa danego kraju i jego możliwości w zakresie dyplomacji cyfrowej. Kultura. Globalny zasięg i atrakcyjność dorobku kulturowego kraju, zarówno pop-kultury, jak i kultury wysokiej. Przedsiębiorczość. Atrakcyjność modelu ekonomicznego kraju, przyjazność dla biznesu i zdolność do innowacji. Edukacja. Poziom kapitału ludzkiego w kraju, wkład w stypendia, atrakcyjność dla studentów zagranicznych. Zaangażowanie. Siła sieci dyplomatycznej danego kraju i jej wkład w globalne zaangażowanie i rozwój. Rząd. Zaangażowanie na rzecz wolności, praw człowieka i demokracji oraz jakości instytucji politycznych”, „softpower30” [online], 11 VI 2020 [dostęp: 11 VII 2020], dostępny w internecie: <<https://softpower30.com/what-is-soft-power/>>.

wielkoprzestrzenną (jako wynik kultury politycznej), stopień instytucjonalizacji bądź rytualizacji danego przedsięwzięcia.

Nye definiuje *soft power* jako zdolność kształtowania preferencji innych partnerów politycznych i modelowania ich zachowań tak, aby były zgodne z wolą państwa, które wypracowuje odpowiednią strategię czy ideę wielkoprzestrzenną¹¹. W przypadku Trójmorza rzecz powinna wyglądać inaczej. Analizy dotyczące możliwości współpracy państw regionu wskazują, że nie sprawdzi się tego rodzaju model zarządzania¹². Potrzebny jest wyjątkowo wyważony model przywództwa, który będzie oparty na partnerstwie, bez wyraźnie zarysowanego podmiotu. W tym wypadku chodzi o wypracowanie takiego katalogu potrzeb, szans i zagrożeń, które nie będą wśród partnerów budzić wątpliwości, że działają na rzecz dobra wspólnego, regionalnego, a nie partykularnych interesów państw.

Nial Ferguson z kolei wskazuje, że *soft power* to „siły nietradycyjne, takie jak dobra kulturalne i handlowe, mogące wywierać wpływ w stosunkach międzynarodowych”¹³. Podkreśla przy tym znaczenie sił kulturowych. Należy jednak mieć na uwadze to, że sam imperializm kulturowy nie stanowi jeszcze o jednoznaczności z *soft power*. Atrakcyjność kulturowa jest podstawowym zasobem *soft power*. Żeby mówić o atrakcyjności kulturowej, należy mieć na względzie pojęcie suwerenności kulturowej. „Suwerenność kulturowa narodu nie ma nic wspólnego z jego izolacją kulturową. Przeciwnie, domaga się otwartości na kulturę światową oraz na dorobek kulturowy”¹⁴. Suwerenność kulturowa w dobie globalizacji jest pojęciem o wyjątkowej płynności. Chodzi jednak o jej wymiar, w którym jest ona „wysiłkiem [...], by realizować własne normy i wartości w kształtowaniu wspólnej przyszłości”¹⁵. Taki rodzaj suwerenności kulturowej sprowadza się do jej formy utylitarnej, którą można przełożyć na zastosowanie we współpracy międzynarodowej.

11 J. S. Nye, *Soft power...*, s. 35.

12 P. Ukielski, *Mapa Trójmorza. Przegląd punktów wspólnych i rozbieżności w polityce 12 państw regionu*, „Raport Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego” 2016, nr 3, s. 37.

13 N. Ferguson, *Think again: power*, „Foreign Policy” 2003 [online], 3 XI 2009 [dostęp: 13 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://foreignpolicy.com/2009/11/03/think-again-power/>>.

14 J. Majka, *Jaka Polska? węzłowe problemy katolickiej nauki społecznej*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1991, s. 75.

15 W. Coffey, R. Tsosie, *Rethinking the tribal sovereignty doctrine. Cultural sovereignty and the collective future of Indian nations*, „Law and Policy” 2001, vol. 12, s. 196.

W kontekście polskiego *soft power* należy wskazać, że Polska posiada suwerenność kulturową, ale jej kultura opiera się na strategii mimikry. Polska kultura, podobnie jak i cała Europa Środkowa, przejmuje wzorce zachodnie. Państwa peryferyjne, lub semiperyferie, przyjmują strategię mimikry kulturowej, akceptując wzorce kulturowe płynące z centrum. Z jednej strony świadczy to o słabości tych państw i braku wypracowanej polityki bezpieczeństwa kulturowego, z drugiej natomiast pozwala uczestniczyć w procesie globalizacji.

Znając tę właściwość, należy wskazać, że *soft power* powinien polegać na umiejętnym wypracowaniu strategii bezpieczeństwa kulturowego, która będzie bazować na wartościach właściwych dla społeczeństw regionu: odpowiednio uniwersalnych z zachowaniem specyfiki kulturowo-historycznej. Taka strategia i taki rodzaj wartości pozwolą osiągnąć poziom otwartości i akceptacji innych państw¹⁶. Nye wskazuje, że najbliższej osiągnięcia *soft power* są te kraje, które mają wartości bliskie uniwersalnym, globalnym normom, a także dysponują dobrze rozbudowaną siecią informacyjną oraz potrafią wzmacniać swoją wiarygodność poprzez politykę zagraniczną¹⁷.

W odniesieniu do uniwersalnych wartości Nye najwyżej ceni te demokratyczne. Owo założenie należy słusznie podać w wątpliwość¹⁸. Chiny i Rosja mają własne strategie *soft power* ukierunkowane na zewnątrz. Są to odmienne koncepcje wykorzystujące ten sam termin i ogólne jego rozumienie. W przypadku Rosji akcentowane są inne wartości, choć na uwagę zasługuje podkreślanie suwerenności¹⁹. Rosjanie definiują *soft power* w odrębnych filarach/zasobach realizacji – ekonomii, polityki czy środków społeczno-kulturowych²⁰. To, co jest tu istotne, to akcentowanie zdecydowanej dominacji państwa (mocarstwa) w owych trzech filarach. Innymi słowy, nie można rozwijać *soft power*, jeśli w regionie nie dominuje się ekonomicznie, politycznie i kulturowo.

16 J. S. Nye, *Hard and soft power in Global Information Age*, [w:] *Re-ordering the world*, ed. M. Leonard, The Foreign Policy Centre, London 2012, s. 5.

17 Tamże, s. 6.

18 P. Pacak, *Soft power jako środek realizacji celów polityki zagranicznej państwa w systemie postwestfalskim*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, M. Pietraś, t. II, Rambler, Warszawa 2013, s. 195–196.

19 K. Kosachev, *The specifics of russian soft power*, „Russia in Global Affairs” 2012, nr 3, July/September, eng.globalaffairs.ru [online], dostępny w internecie [dostęp: 15 VI 2020]: <<https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-specifics-of-russian-soft-power/>>.

20 A. Sergunin, L. Karabeshkin, *Understanding Russia's soft power strategy*, „Politics” 2015, t. 35, nr 3–4, s. 349.

O wyższości badania idei wielkoprzestrzennych i ich znaczenia dla badania *soft power* decyduje to, że można wskazać, iż *soft power* jest obecnie jednym z paradygmatów analitycznych geopolityki. W potęgotetrii pojawiła się kategoria *soft power*, która bezpośrednio przekłada się na ich pozycję w ładzie międzynarodowym. *Soft power* i idee wielkoprzestrzenne łączą się w paradygmacie ponowoczesnego ujęcia geopolityki, który odnosi się do władzy i siły symbolicznej. W powszechnie występujących zjawiskach globalizacji, opartych na deterytorializacji i informatyzacji, *soft power* stało się przedmiotem rywalizacji oraz konfliktu zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i globalnym²¹. Największe znaczenie ma w tym ujęciu posiadanie *information power*, która jest z kolei wynikiową siły militarnej, ekonomicznej i symbolicznej²².

Soft power w roli przedmiotu dociekań geopolitycznych została dostrzeżona w badaniach politologicznych. Wojciech Lewandowski, analizując *soft power* jako narzędzie geostrategii państw, wykazał, że jest to kultura i atrakcyjność polityczna. Do zasobów *soft power* zaliczył to, na co wskazuje Nye – kulturę, wartości oraz ideologię, politykę zagraniczną. Trzeba jednak za nim zauważyć, że użycie i badanie *soft power* zawsze powinno się odbywać w kontekście, a same wartości i idee, a także sposób realizacji polityki zagranicznej można zamknąć w badaniu kultury (w zależności od przyjętej definicji bądź jej konceptualizacji)²³. Tu również ważne jest wskazanie na kulturową zdolność kreowania odpowiednich narracji i wspólnych symboli.

Dla tworzenia pozytywnego wizerunku kraju kultura jest podstawową jakością. Kultura staje się zasobem, towarem eksportowym kraju i społeczeństwa. Tu rolę priorytetową odgrywa historia państwa i narodu, którą można umasować i odpowiednio przełożyć dla zagranicznego odbiorcy²⁴. Historia jest podstawowym składnikiem kultury w kształtowaniu *soft power*, ponieważ posiada najbogatszy rezerwuar symboli i narracji mitycznych, łatwy do przełożenia na mentalną mapę kreującą ideę wielkoprzestrzenną. Idea ta świadczy

21 J. Potulski, *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2011, s. 139–145.

22 Tamże, s. 149.

23 W. Lewandowski, *Soft power jako narzędzie geopolityki. Znaczenie kultury popularnej*, [w:] *Polityka zagraniczna państw Europy Środkowej i Wschodniej na przełomie XX i XXI wieku. Ujęcie geopolityczne*, red. J. Tymanowski, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, Warszawa 2013, s. 61–64.

24 J. Nakonieczna, *Kultura w tworzeniu reputacji państwa*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, t. 1: *Zwrot kulturowy*, red. H. Schreiber, G. Michałowska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 153.

o osiągnięciu wysokiego poziomu kultury geopolitycznej (geostrategicznej połączonej z czynnikami bezpieczeństwa międzynarodowego) i kształtowaniu obrazu charakteru narodowego, który ma „swe źródła w kulturze, doświadczeniu historycznym i strukturze społecznej wspólnoty”²⁵.

Soft power powinno być postrzegane jako strategia i tak też realizowane. Mechanizm powstawania miękkiej siły państwa opiera się ściśle na bezpieczeństwie i stosunkach międzynarodowych. Tu liczą się elementy takie jak zasoby (kultura, historia, symbole) i potencjał atrakcyjności (uznanie państwa za mocarstwo, lidera itp., czy jego miejsce w hierarchii). Dzięki nim istnieje możliwość kreowania *soft power* na zewnątrz kraju²⁶.

Dokonując konceptualizacji *soft power* na potrzeby niniejszego badania, należy wskazać, że opiera się ono na poziomie kultury geopolitycznej przy założeniu wypracowania idei wielkoprzestrzennych poprzez zasoby kulturowe – historię, wartości, idee, symbole, narracje, rytuały. Pozostałe elementy *soft power* są silnie skorelowane z *hard power*. Ważne jest przy tym utrzymanie suwerenności kulturowej jako elementu rozwoju bezpieczeństwa kulturowego państwa.

Polskie tradycje *soft power* jako potencjał kulturowy dla Inicjatywy Trójmorza

Przechodząc do analizy *soft power* Rzeczypospolitej, należy uściślić, co kryje się pod owym pojęciem. Mając na uwadze konceptualizację pojęcia *soft power*, Rzeczpospolita wpisuje się w potencjał kulturowy, a dokładniej: w historyczny, aksjologiczny, ideologiczny, symboliczny, narracyjny i rytualny. Dodatkowo sam koncept Rzeczypospolitej był ideą wielkoprzestrzenną realizowaną przez społeczeństwo polskie na obszarze międzymorza. Jest to zatem analiza możliwości przełożenia potencjału, który dawniej okazał się sukcesem.

W przypadku Rzeczypospolitej mowa tu z jednej strony o państwie polskim z okresu przedrozbiorowego i rozbiorowego aż do odzyskania niepodległości w 1918 r. Te 800 lat historii państwa polskiego to okres rozwoju jego świetności aż po upadek. Jednocześnie wzorce Rzeczypospolitej

25 R. Łoś, *Soft power...*, s. 47.

26 R. Potocki, D. Miłoszewska, *Rola soft power w środowisku międzynarodowym, [w:] Wymiary bezpieczeństwa na progu XXI wieku. Między teorią a praktyką*, red. A. Zaremba, B. Zapala, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 53.

zostały ukonstytuowane w XIV w., a niektóre z działań symbolicznych odwołują się już do pierwszej polskiej idei wielkoprzestrzennej Korony Królestwa Polskiego (autorstwa dworu Kazimierza Wielkiego). Warto zarazem dokonać konceptualizacji Rzeczypospolitej jako państwa o określonej idei i aksjologii opartej na wzorcach wyniesionych z historii. Rzeczypospolita jawiłaby się tu jako synonim projektu geopolitycznego łączącego państwa, narody, kultury i religie.

Potencjał kulturowo-historyczny Rzeczypospolitej bogaty jest w symbole. Należy wskazać, że Rzeczypospolita była największym mocarstwem kontynentalnym w okresie nowożytnym. Andrzej Skrzypek, analizując koncepcję Międzymorza, podkreśla, że Rzeczypospolita wprawdzie przegrała z Rosją starania o panowanie nad wschodnią częścią kontynentu, ale w pamięci potomnych utrwalił się jednak obraz wielkiego polskiego mocarstwa²⁷.

Rzeczypospolita jako konstrukt na potrzeby działań *soft power* ma duże możliwości oddziaływania kulturowego i symbolicznego. Przede wszystkim odnosi się do historii odległej, a zatem tej, która nie budzi większych kontrowersji i animozji między sąsiadami. Rzeczypospolita powstała jako idea, „rzecz wspólna” wszystkich obywateli zamieszkujących dany obszar geograficzny. Pod tym względem można ją odnieść do Inicjatywy Trójmorza, traktując jako projekt wspólny, równoprawny i angażujący wszystkie państwa i społeczeństwa w tym samym stopniu i działający na rzecz dobra wspólnego. Poza tym Rzeczypospolita nie była państwem militarystycznym, nie ma negatywnych konotacji historycznych, a będąc jako „res publica”, jawi się aksjologicznie w charakterze dobra wszystkich obywateli. Rzeczypospolita w dobie nowożytnej przedstawiała się jako państwo realizujące wizje utopijne. Rewolucjoniści francuscy walczyli o wolność, równość i braterstwo, czyli wartości kultywowane w Polsce nowożytnej od końca XV w.

Rzeczypospolita Obojga Narodów, po pierwsze, była w istocie krajem wielonarodowym, wieloreligijnym, wielokulturowym i nawet wielocywilizacyjnym. Kreując przekaz dla partnerów Inicjatywy Trójmorza, wypadałoby podkreślać, że taki konstrukt funkcjonował już z sukcesem w historii i osiągnął rangę mocarstwowości. Poza tym Rzeczypospolita utrwalała

27 A. Skrzypek, *Geopolityka „Międzymorza” i jej wpływ na stosunki Polski z Rosją*, [w:] *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 12.

swój wizerunek jako „państwo bez stosów”, kraj szerzący postawy tolerancji religijnej (religii katolickiej, protestanckiej, prawosławnej, unickiej, judaizmu, islamu i wielu innych odłamów religijnych). Rzeczpospolita stała na styku trzech cywilizacji: zachodniej – przyjmując jej wzorce kulturowe, wschodniej – respektując jej prawa i właściwości oraz islamskiej – dając jej odpór jako wrogiej, tak samo jak robili to Węgrzy, Chorwaci, Serbowie czy Austriacy.

Po wtóre, Rzeczpospolita ucieleśniała sobą najważniejsze wartości Zachodu – wolność, równość i braterstwo. Katalog najważniejszych wartości stał się podstawą ustrojową. Dzięki temu wolność pozwalała na obieranie króla, ustanawianie prawa, wypowiedanie posłuszeństwa władcy. Oprócz tego w Polsce nowożytnej urzędy były obieralne, a nie jak na Zachodzie dziedziczne. Równość przejawiała się w wielu aspektach życia codziennego i politycznego. Wartość tę należy akcentować ze względu na równość wszystkich partnerów politycznych. W przypadku braterstwa szlachta polska nie posiadała żadnego tytułu typu „sir”, „von”, a tytułowała się „bratem”. Wszystkie te wartości rodziły w obywatelach „poczucie więzi ze wspólnotą polityczną, którą wspólnie tworzą, ich przekonanie, że Rzeczpospolita jest ich oraz przodków wspólnym dziełem”²⁸. Tak samo Inicjatywa Trójmorza powinna być prezentowana jako „oddolna inicjatywa” i wspólne dzieło społeczeństw regionu powołane w celu zachowania wartości wolności, równości i bezpieczeństwa w Europie Środkowej.

Rzeczpospolita, po trzecie, była państwem, które w istocie ucieleśniało wartości demokratyczne. Polska to państwo z najdłuższymi w historii Europy doświadczeniami demokratycznymi. To właśnie od Rzeczypospolitej państwa zachodnie uczyły się wartości demokratycznych. Funkcjonowały tu silne tendencje antyabsolutystyczne, a „przykład Rzeczypospolitej pokazuje, że decentralizacja i przewaga stanów mogły prowadzić do demokracji bez konieczności podążania okreśną drogą przez absolutyzm”²⁹. Wartości Rzeczypospolitej

28 D. Pietrzyk-Reeves, *Państwo jako rzecz wspólna*, [w:] *Wartości polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Struktury aksjologiczne i granice cywilizacyjne*, red. A. Grześkowiak-Krawicz, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, s. 45. Szerzej o Rzeczypospolitej jako koncepcji polityczno-przestrzennej doby nowożytnej. Tejże, *O pojęciu „Rzeczpospolita” (res publica) w polskiej myśli politycznej XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. LXII, z. 1, s. 37–63.

29 A. Bues, *Kształtowanie się monarchii polsko-litewskiej w XVI w.*, [w:] *Rozkwit i upadek I Rzeczypospolitej*, red. R. Butterwick, Bellona, Warszawa 2010, s. 107.

w rzeczy samej zawsze były zbieżne z wartościami europejskimi³⁰, ustroj zaś i istota państwowości pozostawały do głębi europejskie³¹.

Po czwarte, Rzeczpospolita dawała poczucie bezpieczeństwa militarnego przy jednoczesnym promowaniu wartości pacyfistycznych. Mimo braku sił zbrojnych Rzeczpospolita miała wysoko rozwiniętą kulturę strategiczną. Do tego dochodzi niestrudzony duch bohaterskich powstań narodowowyzwoleńczych, kultywowany jeszcze w XX w. i stanowiący wzór dla tej części Europy.

Rzeczpospolita wreszcie, po piąte, posiadała potężny *soft power* kulturowy. Wszystkie wymienione właściwości składały się na wyjątkową atrakcyjność kulturową polskiego projektu. Poza tym Rzeczpospolita rozrosła się do największego państwa europejskiego nie drogą podbojów, lecz zawieranych unii. Obecnie o większość z nich się nie pamięta, ale należy przypomnieć, że Rzeczpospolita wchodziła w liczne unie personalne za sprawą wolnej elekcji. Polski projekt Rzeczypospolitej był wyjątkowo atrakcyjny, a wyższość prawa, wolność, równość, przywileje stanowe sprawiły, że udało się pozyskać Wielkie Księstwo Litewskie, które ze względów bezpieczeństwa zgodziło się najpierw na chrystianizację, a w XVI w. na unię i federalizację³². Do połączenia dążyły również stany pruskie. Przez kilka lat Rzeczpospolita była związana z Nowogrodem Wielkim, kiedy to władarze złożyli wniosek o przyłączenie ich państwa do Polski (za co zostali spacyfikowani przez Iwana Groźnego). Podobnie rzecz się miała z Inflantami, które złożyły wniosek o aneksję do projektu Rzeczypospolitej. W ramach ich obrony Polska i Litwa toczyły wojny z Rosją i Szwecją.

Silnie rozwinięte projekty *soft power*, ukierunkowane do wszystkich sąsiadów (księstw śląskich, które ubiegały się o włączenie, czy Mołdawii), „umożliwiły Rzeczypospolitej oparcie się na luźnych powiązaniach o charakterze konfederacyjnym”³³. Ta sama idea teraz przyświeca Inicjatywie

30 K. Łastawski, *Polska racja stanu po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 139–140.

31 „Polska monarchia czy też Rzeczpospolita, będąca jedną z wielkich potęg Europy Północno-Wschodniej wczesnej epoki nowożytnej, podlegała wszystkim występującym wówczas w Europie tendencjom [...] w nieznacznym stopniu odbiegała ona od typowych rozwiązań w zakresie władzy królewskiej, rodzajów urzędów, dyplomacji, sądownictwa czy sił zbrojnych”, A. Bues, *Kształtowanie się monarchii...*, s. 86.

32 Z. Norkus, *Nie tytuł czyni imperium... Wielkie Księstwo Litewskie w perspektywie porównawczej socjologii historycznej imperiów*, Kraków 2019.

33 A. Bues, *Kształtowanie się monarchii...*, s. 95.

Trójmorza. W tym wymiarze należałoby stworzyć hasło typu „od unii lubelskiej do Unii Europejskiej”, podkreślając dojrzałość i odpowiedzialność za projekt wszystkich państw uczestniczących w tej inicjatywie. Taki przekaz ma silne właściwości perswazyjne i powinien jednoczyć wszystkich uczestników, czego przykładem może być Grupa Wyszehradzka nawiązująca do średniowiecznych zjazdów.

Dokonana tu analiza historyczna pozwala na wypracowanie pewnego klucza kategorizacyjnego w odniesieniu do weryfikowania historycznych asocjacji, wartości, ideologii, symboli (narracji symbolicznych) i rytuałów, które w przypadku Inicjatywy Trójmorza zostały wykorzystane przez stronę polską. Analiza wykazała zarys potencjału *soft power* w zrealizowanym przez Polskę projekcie geopolitycznym (innym projektem było np. niespełnione Międzymorze). Wszelkie odniesienia do historycznego dziedzictwa polskiej monarchii będą więc brane pod uwagę i poddawane ocenie.

Analiza wykorzystania *soft power* Rzeczypospolitej w Inicjatywie Trójmorza

Analiza działań symboliczno-rytualnych pozwoli wskazać na wykorzystanie potencjału kulturowo-historycznego *soft power* jako idei wielkoprzestrzennej. Badanie wydarzeń politycznych, deklaracji i przemówień polskiego prezydenta na szczytach TSI pozwoli zweryfikować zastosowanie kulturowych zasobów i potencjału *soft power* Rzeczypospolitej w realizacji Inicjatywy Trójmorza.

Początek rozwoju Inicjatywy Trójmorza wiąże się z przyjazdem Kolindy Grabar-Kitarović, prezydent Chorwacji, do Krakowa w 2015 r. Wydzźwięk tego spotkania był typowo symboliczny poprzez złożenie kwiatów na nagrobku Władysława Warneńczyka, tytułującego się królem Polski, Węgier, Dalmacji, Chorwacji, Raszki, Bułgarii i Sławonii. Tego rodzaju działanie zostało zainicjowane przez stronę chorwacką – zafunkcjonował tu chorwacki *soft power*. Prezydent Chorwacji, składając kwiaty, podkreśliła wspólną historię obu państw, ale także wielkość Rzeczypospolitej w XV w. To ona również zainicjowała spotkanie głów państw Polski, Litwy, Łotwy, Estonii, Czech, Słowacji, Węgier, Austrii i Słowenii przy okazji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku we wrześniu 2015 r.³⁴ Te działania uka-

34 A. Sosnowski, *Prezydenci Chorwacji i Polski u grobu Władysława Warneńczyka*, wpolityce.pl [online], 8 IX 2015 [dostęp: 16 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://wpolityce.pl/polityka/264712-prezydenci-chorwacji-i-polski-u-grobu-wladyslawa-warnenczyka>>.

zują biegłość i dojrzałość dyplomatyczną Chorwacji, która potrafiła wykorzystać potencjał Polski do celów i realizacji swojej geostrategii.

Inicjatywa Trójmorza powstała jako projekt współpracy państw regionu. Pierwsze spotkanie w Dubrowniku w 2016 r. odbyło się z przedstawicielami USA, Chin i Turcji. Analiza „Wspólnej deklaracji w sprawie Inicjatywy Trójmorza” pozwala na odniesienie się do wartości *soft power*. Przede wszystkim prezentowany jest tu dyskurs, który państwa Trójmorza starają się narzucić partnerom zewnętrznym. To dyskurs wykluczenia będący odpowiedzią na zewnętrzne uwarunkowania.

Państwa Trójmorza są określane jako państwa Europy Środkowej. To określenie geograficzne ma poważne przełożenie historiograficzne i symboliczne. Przede wszystkim dlatego, że obszar ten łączy kraje postkomunistyczne. Traktowane grupowo i regionalnie państwa Inicjatywy Trójmorza prezentują swoją odmienność od pozostałych członków UE. Jest ona podkreślana nie tylko przez samych uczestników inicjatywy Trójmorza, ale pojawia się również na zewnątrz w konstrukcjach takich jak „stara Europa” i „nowa Europa”. Uzewnętrzniają się sformułowania mówiące o części kontynentu w pełni europejskiej i tej wymagającej europeizacji. Oznacza to, że na szczeblu narracyjnym państwa Inicjatywy Trójmorza łączy wykluczenie poza pełnoprawnych uczestników życia politycznego w ramach struktur UE i NATO.

Dyskurs w tym obszarze odgrywa szczególną rolę. Jak wskazała Agnieszka Bryc:

określanie własnej pozycji międzynarodowej oraz deklarowanie ról odgrywanych w środowisku międzynarodowym stanowi w swojej istocie funkcję z jednej strony zdefiniowanego własnego wizerunku, z drugiej zaś identyfikacji „obcego”, względem którego istnieje poczucie odrębności oraz niepowtarzalności wykształconej w procesie historycznym³⁵.

Dla Inicjatywy Trójmorza dyskurs wykluczenia stwarza szanse na silniejszą, symboliczną integrację, zwłaszcza że wraz z dyskursem pojawiają się działania potwierdzające wykluczenie polityczne i pełnoprawne państw z życia politycznego Europy (UE)³⁶.

35 A. Bryc, *Wpływ geopolityki na tożsamość międzynarodową Polski i Rosji*, [w:] *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich...*, s. 23.

36 M. Niebylski, *Peryferie środka, czyli krótki esej o hybrydowej tożsamości Europy zwanej Środkową*, [w:] *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja, konsolidacja, Europeizacja*, red. E. Nowak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 56–64.

Brakuje w tym założeniu miejsca na akcentowanie odmiennych wartości. Dyskurs odnosi się do geografii i akcentuje fragment „Europy Środkowej i Wschodniej z Północy na Południe” zamiast dowartościowanego połączenia Wschód–Zachód. Trzeba jednak zaznaczyć, że żadne z państw nie zalicza się do Południa rozumianego w kategoriach geopolitycznych jako państwa Trzeciego Świata. Mimo to nasuwa się konotacja odnosząca się do tego rodzaju podziału świata na kraje wysoko i nisko rozwinięte³⁷. Tu właśnie przejawia się dyskursywność idei wielkoprzestrzennej Trójomorza w postaci odmienności i swoistości państw i narodów danego obszaru geograficznego.

Deklaracja z Dubrownika ma istotne znaczenie dla całości Inicjatywy. Przede wszystkim podkreśla, że Trójomorze będzie stanowić:

nieformalną platformę służącą do pozyskiwania politycznego poparcia oraz organizowania zdecydowanych działań dotyczących określonych transgranicznych i makroregionalnych projektów, o strategicznym znaczeniu dla Państw zaangażowanych³⁸.

W deklaracji nie pojawia się żadne z państw, a zatem żadnemu nie przypisuje się szczególnej roli (taki układ świadczy o respektowaniu zasady równorzędności). Poza tym treść deklaracji była wielokrotnie negocjowana. Stąd próżno w niej szukać *soft power* odwołań do któregośkolwiek z państw. Można jednak odczytać pewne narracje symboliczne, jak już wcześniej wskazane poczucie obcości, funkcjonowanie w podziale wschód–zachód i północ–południe, a także otwarcie na zewnętrznych protektorów bezpieczeństwa:

37 „W początkach XXI w. praktycznym i właściwym narzędziem podziału świata na bogatą Północ i biedne Południe jest osiągnięty stopień rozwoju społecznego”, M. W. Solarz, *Północ – Południe. Krytyczna analiza podziału świata na kraje wysoko i słabo rozwinięte*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 176. Do tego typu rozważań bezpośrednio odniósł się prezydent Duda. *Wystąpienie Prezydenta RP Andrzeja Dudy podczas Dubrovnik Forum 2016*, prezydent.pl [online], 25 VIII 2016 [dostęp: 17 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,69,wystapienie-prezydenta-rp-pana-andrzeja-dudy-podczas-dubrovnik-forum-2016.html>>.

38 *Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójomorza*, prezydent.pl [online], 25 VIII 2016 [dostęp: 18 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,105,wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza.html>>.

Inicjatywa Trójmorza jest, w ramach określonych projektów, otwarta na partnerstwo z zainteresowanymi państwowymi lub biznesowymi podmiotami z całego świata, respektującymi fundamentalne wartości i zasady Unii Europejskiej³⁹.

Wyraźnie wykorzystany został tu *soft power* UE⁴⁰.

Doświadczenia Rzeczypospolitej wyniesione z polskich procesów federacji z innymi państwami regionu (np. unia z Wielkim Księstwem Litewskim) oraz unie personalne zaowocowały uznaniem Trójmorza za

nieformalną platformę służącą do pozyskiwania politycznego poparcia oraz organizowania zdecydowanych działań dotyczących określonych transgranicznych i makroregionalnych projektów.

Mimo że nie widać tu bezpośredniego nawiązania do polskich tradycji, to jednak daje się zauważyć pozytywną i postnowoczesną współpracę państw. Dodatkowo „nieformalna platforma” współpracy rozpatrywana jest jako sformalizowane ugrupowanie stanowiące czynnik instytucjonalizacji całego projektu⁴¹. Brak w tym zakresie uwag i odniesień do polskich doświadczeń należy traktować jako słabość potencjału atrakcyjności i strategii *soft power* ze strony Polski.

Znacznie bardziej interesujący dla badań okazał się II Szczyt Inicjatywy Trójmorza zorganizowany w Warszawie. Za całość tej koncepcji odpowiadała strona polska. Wskazało to na międzynarodową aktywność Polski w regionie i – jak wspominają analitycy – podkreśliło rolę Polski jako lidera. Jest to wynik działań dyplomatycznych połączonych z subtelnym *soft power*.

O pozycji lidera nie zdecydowały jednak działania polskie, lecz amerykańskie, a to dzięki wizycie Donalda Trumpa w Warszawie w 2017 r. na szczyt Inicjatywy Trójmorza. Ze względów organizacyjnych, nie

39 Tamże.

40 P. Olszewski, *Strategia „soft power Unii Europejskiej a euroatlantycka współpraca w wielobiegunowym świecie*, [w:] *System euroatlantycki w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym*, red. J. M. Fischer, P. Olszewski, Elipsa, Warszawa 2013, s. 43; zob. też: S. Niedźwiedzki, *Unia Europejska w świecie: soft power, hard power, czy może smart power?*, „Przegląd Europejski” 2017, nr 3, s. 78–94.

41 P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2019, s. 59.

symbolicznych, szczyt odbył się w stolicy Polski, a nie – jak pierwotnie zakładano – we Wrocławiu. Polska jako gospodarz okazała się liderem drugiego planu. To USA i prezydent Trump swoją obecnością nadawali ton całemu wydarzeniu. To również prezydent Trump wykorzystał polskie zasoby *soft power* do tego, by podkreślić pozycję własnego państwa i jego rolę w Inicjatywie Trójmorza. Do elementów polskiego zasobu kulturowego, użytego przez prezydenta USA, należy zaliczyć odwołania do potencjału kulturowego Polonii, wskazanie, że Polacy są „bogaci historią i mają absolutnie niezłomnego ducha”, mają za sobą współpracę w walce z terroryzmem, powstrzymywanie agresywnej polityki rosyjskiej. Na koniec dodał:

przyjaźń między naszymi narodami sięga czasów wojny o niepodległość. Cieszę się, że dzisiaj będę mógł jeszcze więcej powiedzieć o tych trwałych więziach wiary i wolności⁴².

W wypowiedzi natomiast prezydenta Dudy brakowało odwołań do historii, wartości, symboli. Nawiązał on jedynie do Polonii i jej roli w rozwoju USA⁴³. Bardziej natomiast emocjonalne i symboliczne stało się wystąpienie Trumpa na placu Krasieńskich w Warszawie⁴⁴.

Prezydent Trump wskazał dwóch liderów Trójmorza, kierując słowa do prezydenta Dudy: „Panie Prezydencie, gratuluję Panu, a także Pani

42 *Treść całego wystąpienia prezydenta USA Donalda Trumpa na Zamku Królewskim*, tvn24.pl [online], 6 VII 2017 [dostęp: 18 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://tvn24.pl/polska/cale-przemowienie-prezydenta-usa-donald-trumpa-na-zamku-krolewskim-ra754820-2461562>>.

43 *Całe przemówienie prezydenta Andrzeja Dudy na Zamku Królewskim*, tvn24.pl [online], 6 VII 2017 [dostęp: 18 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://tvn24.pl/polska/cale-przemowienie-andrzeja-dudy-na-zamku-krolewskim-ra755068-2464716>>.

44 „Narodem Kopernika, Chopina, Jana Pawła II. Polska jest ziemią wielkich bohaterów, a wy jesteście ludźmi, którzy znają prawdziwą wartość tego, o co walczycie. Triumf polskiego ducha po stuleciach trudów daje nam wszystkim nadzieję na przyszłość, w której dobro zatriumfuje nad złem, zaś pokój da radę pokonać wojnę”. [...] „Polska jest symbolem nadziei. Od samego zarania naszego kraju polscy bohaterowie, amerykańscy patrioci walczyli ramię w ramię w naszej wojnie o niepodległość i w wielu innych wojnach później”, *Emocjonujące słowa amerykańskiego prezydenta na placu Krasieńskich w Warszawie*, rp.pl [online], 6 VII 2017 [dostęp: 20 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.rp.pl/Prezydent-USA/307069863-Przemowienie-Donald-Trumpa-w-Warszawie--pelny-tekst.html>>.

Prezydent Chorwacji, przywództwa w postaci historycznej inicjatywy Trójmorza”⁴⁵. Wypowiedź ta jasno wiązała się z przewidywanymi korzyściami odnośnie do sprzedaży amerykańskiego gazu do obu tych krajów.

Symboliczne także było miejsce spotkania Inicjatywy Trójmorza z prezydentem Trumpem na Zamku Królewskim w Warszawie. Taki wybór miejsca podkreślał historyczność całego wydarzenia i wyjątkowo nawiązywał do tradycji monarchicznej państwa polskiego. Szczyt stał się niewątpliwie sukcesem polskiej dyplomacji. Wzięło w nim udział osobiście dziesięciu prezydentów z Inicjatywy Trójmorza (poza Czechami i Austrią). Strona polska nie wysłała jednak zaproszenia do przedstawicieli Chin i Niemiec (państw, z którymi USA podjęły rywalizację związaną z wojną gospodarczą).

Zakończony II Szczyt Inicjatywy Trójmorza należy rozpatrywać jako przykład dyplomacji na najwyższym poziomie, format, który sprawdza się w postnowoczesnej i zglobalizowanej polityce. Taka formuła świadczy o wysokiej randze całości przedsięwzięcia i stanowi element jego instytucjonalizacji⁴⁶.

W rzeczywistości jedynym wygranym II Szczytu pozostają Stany Zjednoczone. Jak wskazują polscy badacze:

z perspektywy Waszyngtonu Trójmorze dawało Amerykanom szansę na umocnienie swych wpływów w coraz ważniejszej strategicznie Europie Środkowo-Wschodniej. Ponadto ułatwiły im znalezienie nowych odbiorców płynnego gazu (LNG), zwiększenie rynków zbytu i zablokowanie konkurentów⁴⁷.

Wykorzystując rolę Polski w Trójmorzu i zaproszenie na II Szczyt, USA okazały się niekwestionowanym liderem, który dzięki polskiemu *soft power*, uzyskaniu nieformalnej pozycji lidera wzmocnił swoje bezpośrednie wpływy (*hard power*) w obszarze Trójmorza. Ostatecznie to USA, a nie Polska stały się osią przyciągającą prominentów do Warszawy, i to prezydent Trump wyrósł na lidera oraz gwaranta bezpieczeństwa i sukcesu całej inicjatywy.

45 Przemówienie prezydenta Donalda J. Trumpa przy Pomniku Powstania Warszawskiego na Placu Krasińskich, pl.usembassy.gov [online], 6 VII 2017 [dostęp: 20 VI 2020], dostępny w internecie: <https://pl.usembassy.gov/pl/przemowienie_potus/>.

46 B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji. Aktorzy – struktury – funkcje*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.

47 P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza...*, s. 66.

Kolejny, III Szczyt Inicjatywy Trójmorza miał miejsce w Bukareszcie, symbolicznie łącząc trzy morza (Adriatyckie, Bałtyckie i Czarne). Z polskiej strony strategia *soft power* opierała się na działaniach dyplomatycznych. Na szczyt przyjechali prezydent (w pierwszym dniu) i premier (w drugim dniu). Zdecydowanie nie wykorzystano polskiego *soft power* kulturowego. Polska strategia *soft power* została oparta na sojuszu i pozycji USA w Inicjatywie Trójmorza. Prezydent Duda wskazał, że USA interesują się obszarem Europy Środkowej, gdyż:

znaczenie współpracy ze Stanami Zjednoczonymi jest kluczowe. Trójmorze jest dla Ameryki strategicznym narzędziem budowania relacji z Europą Środkową. Świadczy o tym nie tylko wysoka i wciąż rosnąca aktywność amerykańskiego biznesu w obszarze Trójmorza, ale także zainteresowanie i poparcie władz amerykańskich dla idei trójmorskiej⁴⁸.

Sukcesem *soft power* strony polskiej na III Szczycie okazało się wypracowanie przez prezydenta Dudę pozycji emisariusza Inicjatywy Trójmorza – prezydent drugiego dnia szczytu gościł u prezydenta Trumpa, zdając mu relację z przedsięwzięcia. Udało się również uzależnić od stanu relacji polsko-niemieckich współpracę Inicjatywy Trójmorza z Niemcami⁴⁹. W ten sposób strona polska ugruntowała swoją pozycję, podkreślając bardzo dobre stosunki z USA.

Późniejszy, IV Szczyt odbył się w Lublanie. Tu wykorzystano symboliczną wymowę postaci polskiego powstańca i zesłańca – Emila Korytki. W słoweńskim parlamencie otwarto wystawę poświęconą temu etnografowi i działaczowi niepodległościowemu jako bohaterowi polsko-słoweńskiemu.

Następny szczyt zdaje się potwierdzać, że pozycja i rola USA ugruntowuje się wśród państw Europy Środkowej, ponieważ, jak głosi Deklaracja z 2019 r.:

obecność gospodarcza Stanów Zjednoczonych Ameryki w regionie TSI może przyczynić się do wzmocnienia więzi transatlantyckich

48 Szczyt Inicjatywy Trójmorza w Bukareszcie, prezydent.pl [online], 17 IX 2018 [dostęp: 21 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,271,szczyt-inicjatywy-trojmorza-w-bukareszcie-.html>>.

49 P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza...*, s. 72.

i zapewnić dodatkowy katalizator dla wzmocnionego partnerstwa transatlantyckiego⁵⁰.

USA uzyskały to, co wydawało się niemożliwe dla każdego z państw regionu. Z uwagi na różnorodność kulturową i wiele zaszczości rola lidera przypadła państwu, które nie ma negatywnych konotacji z żadnym z krajów Trójmorza i jest na tyle daleko, by nie mieć możliwości bezpośredniego zdominowania żadnego z państw regionu.

Podsumowanie

Wnioski i rekomendacje

Odnosząc się do idei *soft power*, należy wskazać, że część elementów *soft power* jest przeprowadzana przez stronę polską przy realizacji Inicjatywy Trójmorza. Przede wszystkim, zgodnie z założeniem Nye'a, widać instytucjonalizację, którą stanowią wspólnie zwoływane szczyty państw na szczelnie prezydenckim, stanowiące *summit diplomacy*. W pewnym sensie nawiązują one do idei wspólnych spotkań władców państw tego regionu (Wyszehrad, Kraków, Wiedeń), choć nie jest to podkreślane. Do tego dochodzi rytualność. Rytuał polityczny przeradza się w legitymizującą porządek międzynarodowy właściwość idei wielkoprzestrzennej Trójmorza, wspólnej dla wszystkich uczestników.

Instytucjonalizacja pojawia się również we wspólnych projektach podejmowanych przez państwa Trójmorza, w tym np. w Funduszu Trójmorza czy CEEplus. Tu widać polskie zaangażowanie i obecność inicjatora składającą się przy tym i wynikającą z nieformalnej roli lidera. Rola ta ugruntowana jest przez USA i polskie zabiegi dyplomatyczne. Całościowo niemniej brakuje w niej jakichkolwiek sugestii co do polskich doświadczeń konfederacyjnych. Przyjęta formuła instytucjonalizacji jest bezpieczna, ponieważ opiera się na dobrowolności, a zatem nie pojawia się potencjał antagonizowania i tak częściowo negatywnie nastawionych do siebie państw europejskich.

50 *Wspólna Deklaracja IV Szczytu Inicjatywy Trójmorza*, prezydent.pl [online], 5 VI 2019 [dostęp: 20 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,742,wspolna-deklaracja-iv-szczytu-inicjatywy-trojmorza.html>>.

Innym elementem poziomu analizy *soft power* jest wyłonienie się osobliwego dyskursu. Analiza deklaracji i wypowiedzi polskiego prezydenta wskazuje, że strona polska stawia na dyskurs wykluczenia. Państwa Inicjatywy Trójmorza prezentowane są, i same tak się określają, jako kraje i społeczności drugiej kategorii w Unii Europejskiej. Liczne zapewnienia, że TSI jest uzupełnieniem współpracy unijnej, tylko podkreślają ten kompleks. Pojawia się zarazem dyskurs wspólnoty – wspólnych celów, interesów i potrzeb (zwłaszcza bezpieczeństwa i jego wymiarów: energetycznego oraz militarnego). Negocjacyjność treści deklaracji szczytów Trójmorza nie pozwala na akcentowanie pozycji lidera, a tym samym wykorzystanie potencjału *soft power* żadnego z państw Trójmorza (podkreśla się natomiast rolę i obecność USA).

W artykule najwięcej miejsca poświęcono analizie potencjału i zasobów symbolicznych wynikających z historii i polskiej kultury, zamkniętych w idei wielkoprzestrzennej Rzeczypospolitej, oraz wykorzystania ich przez stronę polską jako *soft power* w Inicjatywie Trójmorza. Istnieje wiele zasobów narracyjno-symbolicznych, które Polska posiada w swojej kulturze, ale nie wykorzystuje ich w działaniach na rzecz Inicjatywy Trójmorza. Rzeczpospolita jako idea wielkoprzestrzenna, wraz ze swoim zasobem, została zaproponowana z uwagi na najbardziej pozytywne doświadczenia, które można przełożyć na budowę wartości wspólnotowych w obszarze Europy Środkowej. Analiza dokumentów programowych TSI, wystąpienia prezydenta RP i działania polskich władz pozwalają na wyciągnięcie kilku wniosków.

Pierwszą istotną konstatacją jest zwrócenie uwagi, że polska strona świadomie rezygnuje z działań *soft power* prezentujących mocarstwową i ambicjonalną potęgę państwa polskiego. Dzieje się tak z uwagi na „istnienie szeregu rozbieżności w podejściu dwunastu państw do najważniejszych wyzwań polityki międzynarodowej”⁵¹. Polskie symbole narodowe są ambiwalentne, a zatem to, co niektórym państwom kojarzy się pozytywnie, przez inne może być uznane za przejaw wrogości. Dlatego też stosowanie *soft power*, takiego jak składanie kwiatów czy otwieranie wystaw, odbywa się raczej podczas kontaktów dwustronnych niż w odniesieniu do całości państw Trójmorza.

51 P. Ukielski, *Mapa Trójmorza...*, s. 5.

Drugi wniosek jest mniej optymistyczny i wskazuje na brak doświadczenia strony polskiej w stosowaniu *soft power*. W Polsce dopiero rodzi się świadomość polityczna konieczności budowy marki i wizerunku kraju. Brak odpowiednich narzędzi instytucjonalnych oraz luka dotycząca mediów, które odgrywałyby rolę propagatora określonych treści, ma tu pozycję kluczową. Polsce nie brakuje wzorców ani doświadczeń, ponieważ – jak wskazują analitycy – I Rzeczpospolita jako imperium środkowoeuropejskie bazowała głównie na wyższości kulturowej w regionie (prawa, obyczajów, wartości: wolności, równości). Tu również należy odnieść się do braku strategii bezpieczeństwa państwa w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego i kulturowego. Zabrakło także polityk kulturowej i historycznej, które, po latach doświadczeń PRL, w Polsce mają złe skojarzenia.

Trzeci wniosek skłania do wyjątkowo pesymistycznej oceny: strona polska posiada wprawdzie zasoby i potencjał *soft power*, ale nie są one – jak wykazały analizy – stosowane przez stronę polską do budowy własnej pozycji w regionie, lecz służą Stanom Zjednoczonym i państwom Trójmorza, które potrafią sprawnie korzystać z tego typu doświadczeń. W przypadku USA strona polska działa bezpośrednio na rzecz podkreślenia swej roli lidera li tylko, opierając się na dobrych stosunkach z USA. Stany Zjednoczone tę sytuację (sprzedaż gazu, broni, umowy gospodarcze z państwami Trójmorza) wykorzystują i posiłkują się polskim *soft power*. USA zależy, aby utrzymać europejski rynek zbytu, ponieważ cieszy się on wzrostem gospodarczym i siłą nabywczą. Dodatkowo bardzo trudno ocenić czas trwania prymatu USA we współczesnym łańdź międzynarodowym, na bazie którego strona polska buduje swój *soft power* oraz od którego uzależnia powodzenie całości projektu Trójmorza.

W przypadku państw Trójmorza można odnieść wrażenie, że przyjmują i podkreślają one rolę Polski jako lidera. Jest to jak gdyby celowe „wystawienie” Polski jako głównego aktora politycznego, który będzie zbierał krytykę pozostałych podmiotów międzynarodowych – tu głównie Unii Europejskiej i Niemiec. Ewentualne niepowodzenia również obciążą stronę polską.

Brak potwierdzenia tezy postawionej we wstępie wskazuje, że Polska powinna nadrobić pewne zaległości w dysponowaniu własnymi środkami *soft power*. Badanie jakości wykorzystania polskich zasobów wskazuje, że wcale nie służą one polskiej stronie. Odnosząc się do intensywności, jest ona niewielka, a działania ze strony polskiej nie istnieją niemal w ogóle.

W przypadku skuteczności – jedyne go miernika według Josepha Nye'a – polska nie posiada *soft power*, ponieważ polskie zasoby i potencjał służą podbudowie obcych interesów, albo „wtłaczaniu” Polski w rolę lidera (na którego spadną skutki działań i niepowodzeń całości przedsięwzięcia).

Bibliografia

- Bryc A., *Wpływ geopolityki na tożsamość międzynarodową Polski i Rosji*, [w:] *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Bues A., *Kształtowanie się monarchii polsko-litewskiej w XVI w.*, [w:] *Rozkwit i upadek I Rzeczypospolitej*, red. R. Butterwick, Bellona, Warszawa 2010.
- Cale przemówienie prezydenta Andrzeja Dudy na Zamku Królewskim*, tvn24.pl [online], 6 VII 2017 [dostęp: 18 VI 2020], dostępne w internecie: <<https://tvn24.pl/polska/cale-przemowienie-andrzeja-dudy-na-zamku-krolewskim-ra755068-2464716>>.
- Coffey W., Tsosie R., *Rethinking the tribal sovereignty doctrine. Cultural sovereignty and the collective future of Indian nations*, „Law and Policy” 2001, vol. 12.
- Emocjonujące słowa amerykańskiego prezydenta na placu Krasińskich w Warszawie*, rp.pl [online], 6 VII 2017 [dostęp: 20 VI 2020], dostępne w internecie: <<https://www.rp.pl/Prezydent--USA/307069863-Przemowienie-Donalda-Trumpa-w-Warszawie---pelny-tekst.html>>.
- Ferguson N., *Think again: power*, „Foreign Policy” 2003, foreignpolicy.com [online], 3 XI 2009 [dostęp: 13 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://foreignpolicy.com/2009/11/03/think-again-power/>>.
- Gizicki W., Łoś P., *Geopolityka Trójmorza*, „Przestrzeń Społeczna” 2019.
- Kosachev K., *The specifics of russian soft power*, „Russia in Global Affairs” 2012, nr 3, July/September, eng.globalaffairs.ru [online], 7 X 2012 [dostęp: 15 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-specifics-of-russian-soft-power/>>
- Kowal P., Orzelska-Stączek A., *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2019.
- Kuźniar R., *Porządek międzynarodowy. Perspektywa ontologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020.
- Lach Z., *Geopolityczne aspekty kształtowania przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Geopolityczny” 2012, t. 5.
- Lewandowski P., *Geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako soft power – analiza przypadku Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Bellona” 2019, t. 698, nr 3.
- Lewandowski W., *Soft Power jako narzędzie geopolityki. Znaczenie kultury popularnej*, [w:] *Polityka zagraniczna państw Europy Środkowej i Wschodniej na przełomie XX i XXI wieku. Ujęcie geopolityczne*, red. J. Tymanowski, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, Warszawa 2013.

- Łastawski K., *Polska racja stanu po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Łoś R., *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
- Majka J., *Jaka Polska?: węzłowe problemy katolickiej nauki społecznej*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1991.
- Modrzewski A. F., *O poprawie Rzeczypospolitej*, [w:] *Dziela wszystkie*, t. 1, Warszawa 1953.
- Nakonieczna J., *Kultura w tworzeniu reputacji państwa*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, t. 1: *Zwrot kulturowy*, red. H. Schreiber, G. Michałowska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.
- Niebylski M., *Peryferie środka, czyli krótki esej o hybrydowej tożsamości Europy zwanej Środkową*, [w:] *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja, konsolidacja, Europeizacja*, red. E. Nowak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010.
- Niedźwiedzki S., *Unia Europejska w świecie: soft power, hard power, czy może smart power?*, „Przegląd Europejski” 2017, nr 3.
- Norkus Z., *Nie tytuł czyni imperium... Wielkie Księstwo Litewskie w perspektywie porównawczej socjologii historycznej imperiów*, Kraków 2019.
- Nye J. S., *Hard and soft power in Global Information Age*, [w:] *Re-ordering the world*, ed. M. Leonard, The Foreign Policy Centre, London 2012.
- Nye J. S., *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007
- Nye J. S., *Understanding international conflicts: An introduction to theory and history. Front cover*, Longman 2003.
- Olszewski P., *Strategia soft power Unii Europejskiej a euroatlantycka współpraca w wielobiegunowym świecie*, [w:] *System euroatlantycki w wielobiegunowym świecie międzynarodowym*, red. J. M. Fischer, P. Olszewski, Elipsa, Warszawa 2013.
- Pacak P., *Soft power jako środek realizacji celów polityki zagranicznej państwa w systemie postwestfalskim*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Halizak, M. Pietraś, t. II, Rambler, Warszawa 2013, .
- Pietrzyk-Reeves D., *O pojęciu „Rzeczpospolita” (res publica) w polskiej myśli politycznej XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010 , t. LXII, z. 1.
- Pietrzyk-Reeves D., *Państwo jako rzecz wspólna*, [w:] *Wartości polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Struktury aksjologiczne i granice cywilizacyjne*, red. A. Grześkowiak-Krawicz, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.
- Potocki R., Miłoszewska D., *Rola soft power w środowisku międzynarodowym*, [w:] *Wymiary bezpieczeństwa na progu XXI wieku. Między teorią a praktyką*, red. A. Zaremba, B. Zapała, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
- Potulski J., *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2011.
- Potulski J., *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2010.

- Przemówienie prezydenta Donalda J. Trumpa przy Pomniku Powstania Warszawskiego na Placu Krasińskich*, pl.usembassy.gov [online], 6 VII 2017 [dostęp: 20 VI 2020], dostępny w internecie: <https://pl.usembassy.gov/pl/przemowienie_potus/>.
- Sergunin A., Karabeshkin L., *Understanding russia's soft power strategy*, „Politics” 2015, t. 35, nr 3–4.
- Sienkiewicz M., *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1.
- Skrzypek A., *Geopolityka „Międzymorza” i jej wpływ na stosunki Polski z Rosją*, [w:] *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Solarz M. W., *Północ – Południe. Krytyczna analiza podziału świata na kraje wysoko i słabo rozwinięte*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Sosnowski A., *Prezydenci Chorwacji i Polski u grobu Władysława Warneńczyka*, wpolityce.pl [online], 8 IX 2015 [dostęp: 16 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://wpolityce.pl/polityka/264712-prezydenci-chorwacji-i-polski-u-grobu-wladyslawa-warnenczyka>>.
- Surmacz B., *Ewolucja współczesnej dyplomacji. Aktorzy – struktury – funkcje*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
- Szczyt Inicjatywy Trójmorza w Bukareszcie*, prezydent.pl [online], 17 IX 2018 [dostęp: 21 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,271,szczyt-inicjatywy-trojmorza-w-bukareszcie-.html>>.
- Tosiek P., *Polska wizja „rekonstrukcji” Unii Europejskiej: nowy model integracji zróżnicowanej?*, „Przegląd Europejski” 2017, nr 3.
- Treść całego wystąpienia prezydenta USA Donalda Trumpa na Zamku Królewskim*, tvn24.pl [online], 6 VII 2017 [dostęp: 18 VI 2020], dostępne w internecie: <<https://tvn24.pl/polska/cale-przemowienie-prezydenta-usa-donald-trump-na-zamku-krolewskim-ra754820-2461562>>.
- Ukielski P., *Mapa Trójmorza. Przegląd punktów wspólnych i rozbieżności w polityce 12 państw regionu*, „Raport Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego” 2016, nr 3.
- What is soft power?*, softpower30 [online], dostępny w internecie [dostęp: 11 VI 2020]: <<https://softpower30.com/what-is-soft-power/>>.
- Wspólna Deklaracja IV Szczytu Inicjatywy Trójmorza*, prezydent.pl [online], [dostęp: 20 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,742,wspolna-deklaracja-iv-szczytu-inicjatywy-trojmorza.html>>.
- Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza*, prezydent.pl [online], 25 VIII 2016 [dostęp: 18 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,105,wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza.html>>.
- Wystąpienie Prezydenta RP Andrzeja Dudy podczas Dubrovnik Forum 2016*, prezydent.pl [online], 25 VIII 2016 [dostęp: 17 VI 2020], dostępny w internecie: <<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,69,wystapienie-prezydenta-rp-pana-andrzeja-dudy-podczas-dubrovnik-forum-2016.html>>.